

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН І ПОЛІТОЛОГІЇ

На правах рукопису

ГРУБОВ Володимир Михайлович

**ВІЙСЬКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
СУТНІСТЬ І МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

23.00.02.— Політичні інститути і процеси

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ 1996

Аб 35, 308

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології Київського університету ім. Тараса Шевченка.

- Науковий керівник — кандидат історичних наук,
доцент БІЛОУС Василь Стефанович
- Офіційні опоненти — доктор історичних наук,
професор ДІЛАНЯН Анатолій
Амазасович
— кандидат історичних наук,
доцент РОЧНЯК Віктор Олексійович
- Провідна організація — Українська Академія державного
управління при Президентові України,
м. Київ

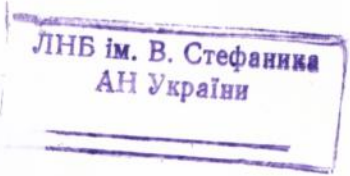
Захист відбудеться «10» вересня 1996 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.67.01. в Інституті національних відносин і політології НАН України, 252011, м. Київ, вул. Кутузова, 8.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту національних відносин і політології НАН України (вул. Кутузова, 8).

Автореферат розіслано «10» . ЛЮЛЯ . . . 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

Ю. А. ЛЕВЕНЕЦЬ

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00753714 (R)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Україна зараз переживає важкий, складний і, можливо, найвідповідальніший етап своєї історії. Здійснюється ще одна, мабуть, остання спроба сформувати суверенну державу, одним із важливих атрибутів якої є власна військова організація – Збройні Сили України.

Становлення української держави, розробка і реалізація її політики тісно пов'язані з історією й традиціями українського народу, з досягненнями його наукової думки, а також із розвитком європейської та світової науки як системи диференційованих наук, у якій політична наука посідає особливе місце. Саме ця наука забезпечує вироблення науково обгрунтованої політики держави, в тому числі її військової політики. Вона дозволяє заглибитися у суть явищ і процесів політичного життя суспільства і на цій основі грамотно визначити шляхи побудови, зміцнення й розвитку національної суверенної держави та її військової організації, виробити і послідовно реалізувати внутрішню та зовнішню політику країни.

Актуальність теми дослідження обумовлена, по-перше, тим, що після розпаду Радянського Союзу і скасування Варшавського Договору утворилися якісно нові суверенні держави, які стали послідовно утверджувати свою національну державність та політичну незалежність. Вироблення і реалізація внутрішньої та зовнішньої політики, в тому числі військової політики, стало для цих держав задачею особливої важливості, розв'язання якої повинна забезпечити насамперед наука.

По-друге, з виникненням нових суб'єктів міжнародної політики склалися нові політичні реалії, нові політичні і військово-політичні відносини, які потребують всебічного аналізу і врахування в процесі державного будівництва, зокрема, будівництва нових збройних сил, визначення їх якісних та кількісних характеристик, напрямків їх подальшого розвитку та вдосконалення.

По-третє, геополітичне положення України, яке обумовлює її військову політику та військову доктрину, надзвичайно складне і відповідальне. Знаходячись між двома сильними військово-політичними утвореннями – блоком НАТО і Росією, яка багато чого улякдувала від колишнього Радянського Союзу, Україна як нейт-

рально держава, розробляючи та реалізуючи свою військову політику, мусить врахувати три підходи до формування і реалізації військової політики та військової доктрини, що стали вже традиційними: західний /США і країни Західної Європи/; східний /Росія та деякі країни - республіки колишнього СРСР/ і нейтральний /Швейцарія, Фінляндія та ін./.

Для західного підходу до формування і реалізації військової політики, військової доктрини і будівництва збройних сил характерними рисами є такі: врівноважений державний і громадянський контроль за функціонуванням усієї військової організації, послідовне оцивільнення військового відомства, жорстка департизація збройних сил, переважне застосування концепції політичного реалізму та її теорії балансу сил.

Східний підхід /колишній Радянський Союз, КНР, КНДР, В'єтнам/ характеризується глибокою і всебічною політизацією військового будівництва, затвердженням та реалізацією керівної ролі у збройних силах однієї партії, закритістю і неприпустимістю громадянського контролю за діяльністю збройних сил і військово-промислового комплексу, розгалуженою й досить досконалою системою виховання військовослужбовців.

Нейтральний підхід до формування і реалізації військової політики /Швейцарія, Швеція, Фінляндія та ін./ базується на концепції незалежної оборони і принципі неуходження у військові блоки та військово-політичні союзи. Цей підхід вміщує в собі всі основні позитивні сторони західного підходу /демократизм, департизацію, громадянський контроль тощо/, а також східного підходу в частині, що стосується виховання особового складу армії.

У зв'язку з цим для України є виключно важливим всебічний аналіз трьох вищезгаданих підходів до формування і реалізації військової політики, обґрунтоване виділення тих положень, які доцільно використувати, формуючи безумовно свою специфічну національну військову політику, здатну забезпечити її суверенітет і цілісність, добросусідські відносини з іншими країнами на основі врахування взаємних інтересів.

По-четверте, Україна впродовж значного часу входила до складу Російської імперії, а потім до складу СРСР і, природно,

не мала можливості формувати і реалізувати свою військовоу політику. Це історичне відставання у питанні вироблення і реалізації військової політики, безумовно, позначається на сучасному етапі військово-політичного становлення української державності, ускладнює процес розбудови Збройних Сил України.

Аби здійснити перехід від кількісних до якісних параметрів Збройних Сил, не маючи при цьому необхідного історичного досвіду у формуванні військової політики, Україні слід робити головний акцент не на військову реформу, а на фундаментальну наукову розробку власної військової концепції та конкретної програми створення військової організації з усіма її елементами, можливо, й реформованими¹.

Ефективна реалізація цієї задачі вимагає насамперед виявлення і всебічного аналізу необхідних якісних та кількісних характеристик військової організації держави як цілісної системи пізнання механізмів і засобів посилення взаємодії соціально-політичної та організаційно-технічної сторін збройних сил, сфер діяльності військовослужбовців, неухильного виконання ними Конституції та відповідних державних законів.

По-п'яте, впродовж століть українські політичні діячі та вчені /Б.Хмельницький, П.Орлик, М.Костомаров, М.Драгоманов, І.Франко, В.Антонович, М.Грушевський, В.Винниченко, В.Липинський та ін./, аналізуючи передусім західноєвропейські підходи до проблем формування військової політики та військового будівництва, вели пошук шляхів створення української національної держави та її військової організації, сформулювали певні погляди і положення.

¹ Див.: Кристофер П. Україні необхідна концепція національної оборони // Страж неба, - 1994. - Листопад. - № 77-78. - С. 4; Дюпа А. Реформувати армію важче, ніж будувати її заново // Народна Армія. - 1993. - 15 грудня; Мюше А. Военные реформы: Россия, Украина, Белоруссия // МЗ и МО. - 1995. - № 1. - С. 142-151; Шахов А.Н. Политический потенциал оборонной мощи государства. - М., 1992; Данилевич А.А., Тахомиров Ю.Л. Национальные военные доктрины стран СНГ: некоторые подходы и отдельные положения // Военная мысль. - 1993. - № 2. - С. 15-21; Прокоф'єв Ю. Кадря вирішують усе // Військо України. - 1992. - № 1. - С. 50-51; Шмаров В. Виступлення на сесії Верховного Совету України // Народная Армія. - 1994. - 5 октября.

Значний внесок у розв'язання цих проблем зробили політичні партії України, діяльність яких припадала на кінець XIX - початок XX сторіччя: Українська народна партія, Українська національно-демократична партія, Українська соціалістична радикальна партія, Українська радикально-демократична партія, Українська соціал-демократична робітничка партія, Українська партія соціалістів-революціонерів.

Аналіз досягнень наукової думки, історичного й політичного досвіду, а також сучасних поглядів фахівців необхідний для вироблення грамотної військової політики, організації та здійснення ефективного управління будівництвом національних Збройних Сил, виконання ними складних і відповідальних завдань щодо захисту цілісності та незалежності України.

По-шосте, існуюча законодавча база військової політики держави, а також військова доктрина України недосконалі, вони потребують всебічного, в тому числі порівняльного аналізу і подальшого поліпшення.

По-сьоме, роль військової політики в становленні української державності в сучасних умовах значно зросла. Про це свідчать активна участь України в європейських справах, у реалізації програми колективної безпеки "Партнерство заради миру", до якої вона приєдналася у 1994 році, миротворчі акції в колишній Югославії і т.ін. Разом з тим Україна, якщо брати до уваги її геополітичне положення, повинна виконувати стабілізуючу роль в Європі, стверджуючи і підтримуючи політичну та воєнну рівновагу на основі проголошеного нейтралітету, а її військова могутність має служити справі збереження та зміцнення миру.

Все це підтверджує актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Стан наукової розробки проблеми. Військова політика, військова доктрина, державне управління збройними силами не є новими проблемами для західної науки. В країнах Європи й Америки їм завжди приділялося і приділяється багато уваги. Проте в Україні - молодій суверенній державі - ці проблеми майже не розроблялися, а системних досліджень з питань військової політики та цілеспрямованих політологічних монографій практично немає.

У класичній літературі з політології військова політика держави розглядається як специфічна складова частина загальної політики, спрямована на силовий захист інтересів даної країни, на створення з цією метою військової організації, структур та інститутів, які б забезпечували підготовку і застосування збройного насильства, якщо інші засоби не гарантують захист і реалізацію інтересів держава.

В роботах сучасних зарубіжних дослідників, у матеріалах періодичних видань розвинутих країн висвітлюються різні погляди й підходи до визначення суті військової політики та шляхів її реалізації залежно від внутрішніх та зовнішніх умов розвитку цих країн, а також теорій та концепцій, покладених в основу їх військових доктрин.

Аналіз цих матеріалів, а також сучасного світового та європейського досвіду реалізації військової політики і військового будівництва показує, що існують два основних підходи до розробки та реалізації військової політики, котрі кардинально відрізняються один від одного.

Перший підхід базується на політичному реалізмі з його концепцією балансу сил. Прибічники даного підходу виходять з того, що сучасна військова політика повинна спиратися насамперед на військову силу та її ядерний аспект¹.

¹ Див.: Вооруженные силы основных капиталистических государств. - М.: Воениздат. - 1988; Чалдымов Н.А. Критика идеологических основ военной стратегии НАТО. - М.: Воениздат, 1982. - С. 89-112; Кингстон-Макклори Э.Лж. Глобальная стратегия. - М.: Воениздат, 1959. - С. 24-26; Рябов В.В. и др. Политология на российском фоне. - М.: Луч, 1993. - С.384-399; Кристофер П. Україні необхідна концепція національної оборони // Страж неба. - 1994. - Липень. - № 77-78; Клинтон Б. Стратегия национальной безопасности США // Заруб.воен.обозр. - 1994. - № II. - С. 2-6; Кинг Т. О военной политике Великобритании // Красная звезда. - 1991. - 7 ноября; Морозов Е., Симаков А. Военная политика Франции // Заруб.воен.обозр. - 1992. - № 9. - С. 2-7; Симонян Р.Г. Военная стратегия НАТО // Военная мысль. - 1995. - № I. - С.67-74; Алов Д., Мишин Н. Повышение роли Германии в Европейской системе безопасности // Заруб.воен.обозр. - 1992. - № II. - С. 2-4; Харченко І. Военная доктрина України не може не стосуватися України // Політика і час. - 1994. - № I. - С. 31-36; Ротфельд А. Европе к новому региональному режиму безопасности // Ежегодник СИПРИ. - 1994. - С. 120-146; Бжезінські Я. Україна: геополітична ситуація // Військо України. - 1993. - № 2, 3. - С. 22.

В основі другого підходу до розробки та реалізації військової політики лежать концепція незалежної оборони та принцип не виходження у військово-політичні блоки та союзи. Такий підхід застосовують нейтральні держави /Швеція, Фінляндія, Швейцарія, Австрія та ін./, які намагаються раціонально використовувати власні сили та засоби для створення оборонної достатності¹.

До цього часу залишається поки що науково не висвітленим питання про те, який підхід, які концепції прийнятні для України щодо розробки та реалізації її військової політики, враховуючи геополітичне положення, економічні можливості та міжнародні зв'язки. У готовому вигляді жоден із названих підходів Україна реалізувати не може.

Зараз здійснюється спроба розробити теоретичні основи військової політики та військового будівництва України на трьох рівнях. Перший рівень - науковий. На цьому рівні слід максимально адекватно відобразити процеси, що відбуваються в суспільстві, врахувати численні існуючі підходи, військово-політичні теорії та концепції, перейняти все корисне для України і на цій основі розв'язати проблеми її військової політики².

¹ Див.: Мешков А., Николаев А. Формирование доктринальных концепций стран балтийского региона // Заруб.воен.обозр. - 1994. № 10. - С. 7-9; Марков И. Вооруженные силы Швеции // Заруб.воен.обозр. - 1993. - № 4. - С. 5-10; Марков И. Вооруженные силы Финляндии // Заруб.воен.обозр. - 1992. - № 3, 4, 5. - С. 25-29; Хаванов Е.И. Политология на российском фоне. - М.: Луч. - 1993. - С. 380-400.

² Див.: Томчук В. Розбудова армії і національна безпека // Політика і час. - 1993. - № 4. - С. 38-42; Маначинський О. Деякі питання військової реформи // Розбудова держави. - 1993. - № 12. С. 13-19; Тимошенко В.Д. Военная политика Украины. - Львов, 1992; Гончаренко О., Бодрук О. Концепція національної безпеки України: проблеми і перспективи розбудови // Військо України. - 1993. - № 5. - С. 6-12; Балашов В. Якою бути українській армії // Політика і час. - 1994. - № 2. - С. 28-34; Вокалюк В.С., Трусов Е.В. Национальная безопасность и строительство Вооруженных Сил - гарантия независимости Украины. - К., 1993; Костенко Г. Основы национальной военной доктрины: структура, содержание, стратегия // Народна Армія. - 1994. - 15, 18 січня; Лисицин Е. Поміж двома подосами сили // Політика і час. - 1994. - № 1. - С. 36-40; Олійник С. Поки що найбільше багатство України - це її армія // Молодь України. - 1994. - 15 липня.

Другий рівень - політичний. На цьому рівні політики-практики, керуючись в основному методом "від протилежного", показують недоліки сьогодення України через недосконалість чинного законодавства, в тому числі військового, низьку ефективність роботи виконавчої та судової гілок влади, складне соціально-економічне становище суспільства, що в цілому негативно відбивається на розробці військової політики та темпах військового будівництва.

Третій рівень - інформативний. Він реалізується за допомогою засобів масової інформації, насамперед, преси, телебачення і радіо. Різні грані життя суспільства та армії, їх взаємозв'язки часто-густо розглядаються людьми некомпетентними, які подають деякі речі у гіперболізованому, а подекуди й у перекрученому вигляді. Це не лише не сприяє виробленню і реалізації науково обгрунтованої військової політики, але й завдає шкоди цьому складному процесові.

Дослідження показали, що на всіх вищезазначених рівнях /на першому - в меншій мірі, на другому і третьому - в більшій/ практично відсутній системний аналіз суті військової політики і державного управління Збройними Силами України, не пропонуються нові концептуальні підходи, які б урахували реальне геополітичне положення та економічний стан України, а також сучасні військові та наукові концепції. Це свідчить про недостатню розробленість проблем військової політики та військового будівництва в Україні.

Виходячи з актуальності та стану розробки проблеми, основною метою дослідження є з'ясування суті, змісту, шляхів формування та механізму проведення військової політики України.

Цілі дослідження:

1/ розкрити суть, зміст і структуру військової політики України;

2/ проаналізувати основні положення Військової доктрини України та дати їм наукову оцінку, розробити рекомендації щодо подальшого її вдосконалення;

3/ провести порівняльний аналіз сучасних зарубіжних теорій та концепцій військової політики та військових доктрин, виділити в них такі положення, які доцільно було б використати у процесі розробки і реалізації військової політики та військової доктрини України;

4/ розкрити механізм реалізації військової політики і військової доктрини України, обґрунтувати можливості підвищення її ефективності в сучасних умовах;

5/ дати об'єктивну оцінку концептуальних підходів до розробки і реалізації військової політики, які застосовуються в Україні, уточнити і доповнити деякі теоретичні положення, що становлять наукові засади військового будівництва, визначити головні напрямки подальшого вдосконалення Збройних Сил України, спираючись на результати аналізу тенденції та перспектив світового розвитку;

6/ проаналізувати сучасне геополітичне положення України і розробити на цій основі рекомендації та пропозиції щодо його врахування в процесі формування і реалізації військової політики нашої держави;

7/ обґрунтувати необхідність та доцільність закріплення абсолютної влади держави над Збройними Силами згідно з Конституцією України, повної департизації армії, недозволеність використання Збройних Сил різними політичними партіями та рухами для досягнення своїх цілей.

Методологічну і теоретичну основу дослідження складають праці вітчизняних і зарубіжних політологів, у яких міститься аналіз військової політики і військових доктрин різних держав, а також законодавчі акти України з військових питань, офіційні документи української держави і Міністерства оборони, в яких закріплено концептуальні положення військової політики України¹.

У дисертаційному дослідженні автор застосовує такі методи: загальні - діалектичний, соціологічний, нормативно-ціннісний, структурно-функціональний, інституційний, порівняльний, історичний;

загальнологічні - аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування, історичний і логічний аналіз;

¹ Див.: Мшес А. Военные реформы: Россия, Украина, Белоруссия // МЭ и МО. - 1995. - № 1. - С. 142-151; Данилевич А., Тихомиров Ю. Национальные военные доктрины стран СНГ: некоторые подходы и отдельные положения // Военная мысль. - 1993. - № 2. - С. 15-21; Харченко І. Военная доктрина России не может не стосуватися України // Політика і час. - 1994. - № 1. - С. 31-36;

методи емпіричних досліджень - аналіз і контент-аналіз документів, використання статистичних даних, анкетування, особисті спостереження.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній:

проведено порівняльний аналіз різних військово-наукових напрямків і концепцій, що лежать в основі військової політики і військових доктрин ряду країн, сформульовано рекомендації щодо використання деяких положень в процесі розробки та реалізації військової доктрини України;

системно досліджені суть, структура, основний зміст та механізм здійснювання військової доктрини України;

виявлені, проаналізовані, уточнені і доповнені основні концептуальні підходи до будівництва Збройних Сил України як головної задачі реалізації військової доктрини - стрижня військової політики на сучасному етапі.

Основні положення, які виносяться на захист.

I. Обґрунтування необхідності та доцільності використання концепцій незалежної оборони і політичного реалізму у розробці та реалізації військової політики України з обов'язковим урахуванням геополітичного положення, національних традицій, особливостей та реальних інтересів нашої країни.

Васильев А. НАТО и Восточная Европа // Заруб.воен.обозр. - 1992. № 10. - С. 2-3; Военные доктрины стран НАТО. - М.: Воениздат, 1986; Голицын В. Направления развития военных доктрин и строительства вооруженных сил основных зарубежных стран // Военная мысль. - 1992. - Июль. - С. 6-10; Гареев М. Вопросы военной доктрины и строительства Вооруженных Сил Российской Федерации // Военная мысль. - 1992. - Июль. - С. 38-41; Тулько А., Васильев А. Новые аспекты военной доктрины НАТО // Заруб.воен.обозр. - 1992. № 1. - С. 3-8; Кинг Т. О военной политике Великобритании // Красная звезда. - 1991. - 7 ноября; Клинтон Б. Стратегия национальной безопасности США // Заруб.воен.обозр. - 1994. - № 11. - С. 2-6; Чечило В. Військова доктрина і розбудова Збройних Сил // Народна Армія. - 1992. - 9 вересня; Мешков А., Николаев А. Формирование доктринальных концепций стран балтийского региона // Заруб.воен.обозр. - 1994. - № 10. - С. 8-10; Конституція України /проект/ // Народна Армія. - 1993. - 2 листопада; Конституційний договір між Верховною Радою та Президентом України // Урядовий кур'єр. - 1995. - № 86. - 10 червня. - С. 5; Сборник Законов Украины по военным вопросам // Народная Армия. - 1993; Военная доктрина Украины // Народна Армія. - 1993. - 26 жовтня.

2. Висновки про те, що головним завданням військових політиків України на сучасному етапі є розробка і реалізація державної програми, а також обґрунтованої концепції будівництва Збройних Сил, а не їх реформування.

3. Аналіз Військової доктрини України як документа перехідного періоду, який потребує суттєвого доопрацювання, нових концептуальних підходів з урахуванням світового досвіду.

Практичні рекомендації і конкретні пропозиції щодо уточнення і доповнення Військової доктрини України:

політика безпеки і співробітництва, заснована на концепції незалежної оборони та невідходження у військово-політичні союзи, повинна стати основою політичної сторони військової доктрини і реалізовуватися за двома принципами: співробітництвом і обороною, як таких, що не суперечать чинному законодавству;

стратегія оборони, що базується на двох стратегічних концепціях – без'ядерного статусу та стримання, – повинна стати стрижнем технічної сторони військової доктрини, втілюючи таким чином у практику концепцію політичного реалізму;

у зміст військової доктрини слід внести положення про патріотичне виховання допризовників і військовослужбовців.

Науково-практична значимість дисертаційної роботи полягає в тому, що висновки, рекомендації і пропозиції, які в ній містяться, можуть бути використані:

державними органами влади України, керівництвом Збройних Сил в процесі розробки та реалізації концептуальних підходів і програми будівництва Збройних Сил з урахуванням тенденцій сучасного світового розвитку, національних традицій та особливостей геополітичного положення України;

вченими і політиками для подальшого уточнення і вдосконалення військової політики та Військової доктрини України;

професорсько-викладацьким складом вищих військових навчальних закладів в процесі викладання гуманітарних дисциплін;

у діяльності засобів масової інформації, насамперед, редак-

цій військових видань, у підготовці радіо- і телепередач, присвячених проблемам військового будівництва;

для подальшого розвитку зв'язків з іншими державами та їх арміями, особливо під час вирішення питань колективної безпеки та миротворчих задач.

Апробація роботи. Дисертацію виконано, обговорено і рекомендовано до захисту на кафедрі політології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Основні положення, висновки і практичні рекомендації дисертації апробовані у виступах автора на військово-наукових конференціях: "Плуралізм поглядів політичних партій та рухів України початку ХХ сторіччя і на сучасному етапі з проблем військового будівництва і військової політики України" /Київ, 1994 р./; "Сучасні військово-наукові концепції як основа військового будівництва у розвинутих країнах: США, Великобританії, Франції, Германії" /Київ, 1995 р./.

Матеріали дослідження використовуються у Київському військовому інституті управління та зв'язку в процесі викладання дисциплін "Армія в системі політичних відносин", "Військова політологія".

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури та восьми графічних схем.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано її основні цілі, визначено стан наукової розробки проблеми, представлено теоретичну та джерельну базу, розкрито новизну і практичне значення.

У першому розділі "Основні військово-політичні концепції розвинутих країн та необхідність їх використання у військовому будівництві України" з'ясовується суть військової політики на основі всебічного аналізу поглядів різних політологів. Поділяючи точку зору деяких із них, дисертант робить висновок про те, що реально існуючі військово-політичні відносини і система їх регулювання визначають діяльність держави та спеціальних інститутів, спрямовану на створення, підготовку та застосування /умисне або вимушене, військове або невійськове/ сил та засобів військового насильства для досягнення певних цілей.

Аналіз різних джерел показує, що більшість політологів, визначаючи суть військової політики, сходяться на тому, що її реальним об'єктом є існуючі військово-політичні відносини, а суб'єктами виступають інститути та установи, які регулюють, впорядковують, контролюють функціонування і розвиток цих відносин.

За певних обставин військова політика дійсно виступає як частина загальної політики з властивими їй контрольно-регулятивними та іншими функціями: світоглядною, методологічною, виховною, організаційно-мобілізаційною, координаційною, прогностичною.

Вивчення поглядів сучасних західних політологів, соціологів, філософів і політиків з проблем військово-політичних, економічних та інших відносин між Заходом і Сходом свідчить, що поряд із традиційними концептуальними напрямками /політичний ідеалізм, політичний реалізм/ у розробці та реалізації військової політики, починаючи з 70-х років, з'явилися нові підходи, пов'язані з політикою нейтральних позаблокових держав - це політика не-приєднання до військово-політичних блоків і політика незалежної оборони країни.

Відомі прибічники концепції політичного ідеалізму Т.Мус, М.Кук, О.Таненберг та інші вважають, що в основі політичних процесів лежить намагання людей втіляти в практику міжнародних від-

носин апріорно існуючі морально-етичні ідеали чи усталені правові норми.

Політичний ідеалізм має два напрямки: ліберальний і консервативний, котрі кардинально відрізняються один від одного у світоглядних підходах до розв'язання міжнародних проблем. Перший заснований на морально-етичному факторі, другий – на жорсткій позиції до всього, що не відповідає цінностям Заходу.

На підставі проведеного аналізу дисертант робить висновок: починаючи з 40-х років і до цього часу між США і Європою, з одного боку, та країнами колишнього Східного блоку і новоутвореними на території колишнього СРСР державами, з іншого, міжнародні відносини будуються на основі концепції політичного реалізму. На відміну від політичних ідеалістів /особливо консервативного напрямку/ політичні реалісти пропонують відмовитися від старомодних гасел про знищення противника і перейти до реального врахування сил і засобів в умовах змін, що відбуваються в сучасному світі.

Врахування перспектив і можливостей реально існуючих сил стало переважаючим фактором у дослідженнях політичних реалістів Г.Моргентау, Г.Кана, Р.Остуда, Е.Хааса, У.Ростоу, Г.Кісінджера, П.Кристофера, Я.Бжезинського, Д.Карра, Г.Швайценбергера, А.Б'юкена, Р.Арона та М.Боорра.

Основою концепції політичного реалізму є категорія сили, яку західні дослідники розглядають на трьох рівнях: а/ сукупна національна могутність; б/ військова сила у вигляді стратегічної ядерної зброї; в/ збройна сила в цілому. Однією з складових частин концепції політичного реалізму є політика балансу сил. На думку засновника політичного реалізму Г.Моргентау, мир є наслідком збалансованості сили конкуруючих акторів¹.

Сучасна політика балансу сил виконує три основні функції: стає на заваді у перетворенні системи держав на єдину глобальну імперію; служить захистові незалежних держав від найбільш впливових у даному регіоні країн; обумовлює створення і функціонування інститутів, від яких залежить міжнародний порядок, в тому числі

¹ Див.: Рябов В.В. Политология на российском фоне. – М.: Луч, 1993. – С. 386.

міжнародне право. Механізмом, здатним забезпечити міжнародну стабільність, вважають союзи, коаліції або альянси.

Політичні реалісти обґрунтовують залежність долі держави від її власної могутності, основою якої є військова сила, а також здатності маневрувати між різними союзами і центрами сили. Їх висновок ґрунтується на проведеному контент-аналізі виступів державних політичних діячів та провідних фахівців з цих питань: Б.Клінтона, Ж.Ширака, Г.Колля, Б.Єльцина, Г.Кісінджера, Б.Кристофера, А.Ротфельда, Я.Бжезинського, П.Грачова, М.Голіцина, М.Симонова, Є.Морозова, О.Васильєва, Г.Симоняна, О.Гулька, Є.Хаванова, М.Ставка, О.Маначинського, Д.Алова, Е.Лисицина та інших.

Концепція політичного реалізму є основою військової політики таких країн, як США, Франція, Великобританія, Німеччина і Росія.

Особливо детально у дисертації розглядається військова політика Швеції і Фінляндії – нейтральних, позаблокових, без'ядерних держав, яким властиві деякі особливості геополітичного і міжнародного становища, схожі, на наш погляд, з особливостями України.

Вироблення принципів положень військової політики цих країн тісно пов'язано з іменами теоретиків школи "світового порядку" 70-80-х років: В.Брандта, У.Пальме, Г.Брунтланд /"Група-77"/. Позаблокова, нейтральна політика органічно увібрала в себе положення ліберального напрямку концепції політичного ідеалізму, політики балансу сил, концепції політичного реалізму і практичної загальної та військової політики.

Необхідною умовою нового політичного порядку стає демократичний світ, оскільки ядерний катаклізм ставить під загрозу існування людської цивілізації. Міжнародний порядок можливий лише за умови інтеграції міжнародних відносин.

У центрі нової концепції безпеки, на думку більшості теоретиків школи "світового порядку", має бути інший підхід до категорії військової сили та війни, згідно з положенням про колективну безпеку, сформульованим у свій час комісіями В.Брандта, У.Пальме і Г.Брунтланд. Війна перестала бути засобом політики, тому що стала інструментом безглузлого руйнування світу та заглиблення існуючих конфліктів. Колективна безпека будується на визнанні того, що існування держав, навіть наймогутніших, в решті решт зале-

жить від доброї волі і стриманості інших країн. Інакше кажучи, справжня безпека передбачає співробітництво у боротьбі проти війни.

Дослідження доводять, що державним та військовим керівництвом України можуть бути ефективно використані концептуальні основи військової політики Швеції і Фінляндії у певній їх частині, а саме: непричетність до військово-політичних союзів у мирний час з метою збереження нейтралітету, ефективне використання ресурсів суспільства для незалежної оборони держави, відносно невелика чисельність збройних сил і помірні витрати на оборону, організація ефективної бойової підготовки особового складу збройних сил, участь у діяльності структур системи європейської колективної безпеки та у миротворчих операціях. Водночас військова політика України, безумовно, повинна бути самостійною, спиратися насамперед на національні, історичні та військові традиції, політичну культуру, враховувати спільні національні можливості й інтереси.

Другий розділ. "Політико-правові основи військового будівництва в Україні". До політичних основ дисертант відносить Конституцію України, яка прийнята Верховною Радою 28 червня 1996 року, програмні документи і політичні погляди партій та рухів, принципи військової політики /нейтралітет, позаблоковість, без"ядерність"/.

Міжнародна практика підтверджує, що політичною основою військового будівництва є Конституція держави. Конституція України проголосує, що Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, і наділяє його /Президента/, Верховну Раду, Кабінет Міністрів цілою низкою відповідних повноважень і обов"язків у військовому будівництві та забезпеченні обороноздатності держави.

Розглядаючи проблеми військового будівництва і коло питань, зв'язаних з ними у політичному, соціально-економічному та філософському плані, у діяльності політичних партій та рухів у сучасних умовах, дисертант дійшов висновку про необхідність ретроспективного аналізу програмних документів політичних партій та рухів в Україні наприкінці XIX - початку XX століть. Проведений аналіз свідчить про те, що українські партії початку XX століття стали спадкоємцями національних військових традицій і раніше розроблених положень та поглядів щодо питань військового будівництва в Україні.

Неабиякий внесок у вирішення проблем військового будівництва в Україні, у розвиток наукової та суспільно-політичної думки в цей період зробили М.Грушевський, В.Винниченко, М.Драгоманов, С.Павлик, С.Подолинський та ін.

Абсолютна більшість українських партій та рухів початку XX століття мала соціалістичну спрямованість і підтримувала думку К.Маркса, висловлену ним у 1871 році в роботі "Громадянська війна у Франції" про те, що повсталому народу для забезпечення захисту завойовань революції потрібно знищити постійне військо, замінивши його всезагальним озброєнням населення.

Ця вимога була записана у програмах Російсько-української радикальної партії /1890 р./, Української демократично-радикальної партії /1905 р./, Української радикальної партії /1905 р./, революційної української партії /1905 р./, Української соціал-демократичної партії /1916 р./, Української партії соціалістів-федералістів /1917 р./, Української партії соціал-революціонерів /1927 р./.

Радикальніше й конкретніше питання будівництва збройних сил розглядалися у програмах Української народної партії /1919 р./ Конгресу Українських націоналістів /1929 р./. Вони виступали за постійну армію і флот та суцільний військовий обов'язок громадян України.

Аналізуючи програмні документи сучасних політичних партій і рухів з питань військового будівництва, дисертант користував-

ся працями таких відомих політологів, як В.Кремень, Є.Базовкін, О.Мяловицький. На цій підставі виділено чотири напрямки політичної орієнтації: національно-радикальний, національно-демократичний, соціал-комуністичний, центристський, які включають також проблеми військового будівництва в Україні.

Конструктивні пропозиції щодо будівництва Збройних Сил України містять програми демократичної партії, народної партії України, Української християнсько-демократичної партії, Української республіканської партії та інших.

Діяльність політичних партій і рухів зіграла позитивну роль у розробці принципів стратегії української держави в галузі військової політики. Такими принципами є: нейтралітет, позаблоковість, без'ядерний статус. Їх було закріплено Верховною Радою України в Законі України "Про оборону України" та інших законодавчих актах з питань військового будівництва.

Аналіз політичних подій, що відбуваються в світі та в Європі, а також висловлювань деяких українських і зарубіжних політичних діячів свідчить про те, що окремі політики хотіли б бачити Україну ядерною державою, членом НАТО, що, природно, з одного боку, бентежить світову громадськість, а з іншого, - викликає стурбованість сусідніх держав. На це слід зважати, коли йдеться про формування і реалізацію військової політики України.

Важливу роль у цьому процесі відіграє правова база держави. У дисертації детально аналізується зміст законів з питань військового будівництва, прийнятих Верховною Радою України в 1991 - 1992 роках, і робиться ряд висновків.

1. Незважаючи на те, що правову базу будівництва Збройних Сил України в цілому розроблено, чимало важливих питань залишається нерозв'язаними через складний економічний стан країни, недосконалість законів, які визначають військову політику держави.

2. У багатьох основних документах простежується дещо заідеологізований підхід до справи і використовуються застарілі стереотипи, через те окремі положення не працюють, їм бракує фундаментального обґрунтування з урахуванням особливостей розвитку економіки ринкового типу.

3. На новому етапі становлення і розвитку Збройних Сил Ук-

них Сил на основі загального військового обов'язку і за контрактом з поступовим переходом до професійної армії; військово-патріотичне виховання допризовної молоді, призовників та особового складу на національно-історичних традиціях, вирішення комплексу питань, пов'язаних із соціальним захистом військовослужбовців; цілковита департизація армії.

У сучасних умовах реалізація доктринальних положень та висновків у повній мірі залежить від держави - її економічних, соціальних, політичних та духовних можливостей, волі політичного і військового керівництва. В зв'язку з цим у дисертації розглянуто фундаментальні основи військового будівництва - економічну, соціальну, духовно-культурну, сформульовано висновки і пропозиції щодо подальшого їх зміцнення і розвитку.

В четвертому розділі "Подальше удосконалення військової доктрини та її вплив на зміцнення обороноздатності країни" дисертант доводить об'єктивну необхідність уточнення цього документа на підставі дослідження праць таких авторів, як О.Морозов, Г.Костенко, О.Данилевич, Ю.Тихомиров, П.Кристофер, В.Городнов, Е.Лисицин, Б.Литвин, Є.Афонін, А.Лопата, В.Чечило, О.Гончаренко, О.Бодрук та інших.

Порівняльний аналіз змісту Військової доктрини України і військових доктрин інших країн, а також тверджень, сформульованих вищезгаданими авторами, дозволяє зробити висновок, що закрита підготовка цього документа фахівцями не до достатньо високого рівня обумовила наявність у ньому суттєвих недоліків, які призводять до неоднозначного тлумачення тих чи інших положень, а саме:

у військово-політичному розділі забагато військово-доктринальних положень та підходів, запозичених із документів колишнього СРСР;

у доктрині практично відсутній аналіз військово-політичної та військово-стратегічної ситуації у світі;

ніде немає принципового визначення поняття "оборонний характер доктрини";

у визначенні поняття військової доктрини змішано сутності національної безпеки і військової доктрини;

проголошення без'ядерного статусу України як однієї з підвалин військової політики не знайшло відображення у військово-технічному розділі доктрини;

поряд із декларацією принципу оборонної достатності не зовсім реалістично представлено задачу стримування потенційного агресора;

не показано необхідність гласності у військовому плануванні, інформаційного обміну у військовій сфері, координації військових доктрин та планів військового будівництва зі своїми партнерами.

Автор дійшов висновку, що політичний характер Військової доктрини України має складати стратегія безпеки і співробітництва, яка ґрунтується на концепції незалежної оборони та неприєднання до військово-політичних союзів.

В основу принципу співробітництва покладено положення про те, що Україна: 1/ прагне до мирного співіснування з усіма державами; 2/ не визнає війну як засіб розв'язання міжнародних проблем; 3/ намагається зберегти нейтралітет і додержуватися неядерних принципів: не мати, не виготовляти і не придбавати ядерної зброї.

Концепцію відбиття агресії затвердити як оборонну, взявши за основу те, що Україна: підтримує свою обороноздатність на рівні оборонної достатності для захисту від агресії; не має територіальних претензій до жодної держави і не вбачає ні в якому народів ворога; ніколи першою не розпочне дій проти будь-якої країни, якщо сама не стане об'єктом агресії.

Зміни у військово-політичному аспекті вимагають, щоб Військова доктрина України в цій частині відповідала концепції незалежної оборони, яка складає основу доктринальних розробок таких країн, як Швеція, Фінляндія та ін.

Результати досліджень переконують у тому, що військово-технічну частину доктрини повинна становити стратегія оборони, яка базується на двох стратегічних концепціях: без'ядерного статусу та стримування. Конкретні принципи реалізації стратегічної концепції стримування: 1/ розвиток систем високоточної зброї та оснащення нею військ; 2/ оборонна достатність; 3/ національна оборона держави.

Щоби здійснювати принцип оборонної достатності, необхідно забезпечити якісний розвиток озброєння і військової техніки; не тільки досягти рівня світових аналогів, а й здобути перевагу над ними; підвищити інтенсивність бойової підготовки і значно збільшити кошти на ці витрати; забезпечити комплектування основних військових спеціальностей на контрактній основі; підтримувати органи управління військами усіх рівнів у штатній кількості, наближеній до військового часу; налагоджувати форми співробітництва з військових питань з арміями суміжних держав; забезпечити живучість комунікацій; досягти стабільності відмобілізованих військ і сил.

В результаті соціологічних досліджень, проведених під час роботи над дисертацією, встановлено, що вкрай гострою проблемою у Збройних Силах, як і в суспільстві в цілому, є деформація патріотичної свідомості і втрата віри у власне майбутнє і майбутнє своєї країни. виправити таке становище може лише держава шляхом впровадження конкретних програм та низки заходів. Проект такої програми, яка могла б стати основою програми національної оборони держави, пропонується в дисертаційній роботі¹. Програма складається із трьох розділів: 1/ концепція героїко-патріотичного виховання молоді; 2/ економічне, організаційне і правове забезпечення; 3/ управління і фінансове забезпечення.

Варто погодитися із більшістю дослідників, які називають дві основні причини "пробуксовки" процесу військового будівництва в Україні: відсутність чіткої науково обгрунтованої концепції оборони та недостатність фінансування будівництва якісно нових Збройних Сил. У зв'язку з цим доцільно включити в концепцію національної оборони такі положення:

оцінка характеру загрози з боку потенційного противника;
визначення чисельності і характеру Збройних Сил, необхідних у мирний та воєнний час, ступеня їх мобілізаційної та бойової готовності;

базування і дислокація Збройних Сил у мирний час;

¹ Див.: Ребало В.А. Державна програма героїко-патріотичного виховання молоді України /проект/. - К., 1995.

активна військово-політична діяльність на міжнародній арені, завоювання симпатій світової співдружності, збереження нейтралітету;

розвиток військово-промислового комплексу, створення внаучково-виробничої бази для забезпечення Збройних Сил сучасними видами озброєння і військової техніки;

високоякісна підготовка професійних військових кадрів; гарантоване соціальне забезпечення військовослужбовців.

У висновку викладено основні результати досліджень.

Військова політика є частиною загальної політики держави і являє собою реальні військово-політичні відносини, що мають систему регулювання і визначають діяльність держави та спеціальних інститутів, спрямованих на створення, підготовку і застосування сил і засобів збройного насильства для досягнення певних цілей.

Реалізація військової політики України, розбудова її Збройних Сил відбувається водночас із будівництвом демократичної, правової держави і передбачає необхідність вивчення та впровадження прийнятних для неї світового досвіду, результатів власних досліджень, пошук можливих варіантів.

Стрижнем військової політики України є військова доктрина, яка органічно пов'язана із концепцією національної безпеки і відображає політичні, філософські та соціальні погляди суспільства, політичних сил, особливості геополітичного положення країни.

Будівництво Збройних Сил демократичної, правової держави ведеться на основі Конституції, законів та державної ідеології.

Цілковита реалізація планів будівництва Збройних Сил України залежить від політичної волі державного і військового керівництва, економічного, соціального, політичного і духовного потенціалу нового суспільства та відведення у ньому гідного місця для людини у військовому мундирі.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях

1. Євменчик В., Грубов В. Основи права. Навчальний посібник. Частина I.- КВІУЗ - 1994.- 6.27 д.а.

2. Грубов В. Деякі питання державного управління Збройними Силами України. Тези виступу на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції "Україна в цивілізованому світі".- К., 1995, 14-15 червня.- 0,5 д.а.

3. Грубов В. Політичний реалізм як основа міждержавних відносин. Тези наукових доповідей та виступів, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів. Дні науки II, 12 квітня. КНУ ім.Тараса Шевченка.- 1996.- 0,1 д.а.

4. Білоус В., Грубов В. Створення нової системи героїко-патріотичного виховання як один із напрямків в гуманітаризації військової освіти. Тези виступу на міжнародній науково-методичній конференції "Актуальні проблеми гуманітарної освіти і виховання духовної культури студентів в сучасних умовах".-К., 1996.-0,2 д.а.

5. Грубов В. Концепція незалежної оборони та її реалізація в нейтральних державах Швеції та Фінляндії. Військо України.- 1996.-№7 - 8.-0,7 д.а.

Грубов В.М. Военная политика Украины: сущность и механизм реализации в современных условиях.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – Политические институты и процессы. Институт Национальных отношений и политологии НАН Украины, Киев, 1996.

В диссертации последовательно исследуется ряд взаимосвязанных сложных проблем военной политики: раскрываются ее сущность, содержание и структура, осуществляется сравнительный анализ современных зарубежных военно-политических теорий и концепций, обобщаются и конкретизируются те их положения, которые могут быть использованы в процессе формирования и реализации военной политики Украины, рассматриваются политические и правовые основы военного строительства в Украине. Кроме того, проведен ретроспективный анализ положений, содержащихся в программах и документах украинских политических партий и движений начала XX столетия, показано их значение для формирования военной политики в настоящее время, сделан всесторонний анализ военной доктрины Украины и сформулированы рекомендации по ее усовершенствованию и дополнению, а также предложения по ее практической реализации, научно обоснованы концептуальные подходы к проблеме военного строительства в Украине, становления и развития качественно новых ее Вооруженных Сил на основе реальных политических интересов государства, но с учетом тенденций и перспектив мирового политического процесса, особенностей геополитического положения Украины в Европе.

В заключении диссертации сформулированы выводы о необходимости строительства качественно новых Вооруженных Сил Украины, а не простого их реформирования, даны рекомендации и конкретные предложения по совершенствованию военной политики и военной доктрины, решение других неотложных задач военного строительства.

Grubov V.M. The military policy of Ukraine:
essence and mechanism of realization
in modern conditions.

The dissertation for searching of the scientific degree of the candidate of the political sciences on speciality 23.00.02-Political institutes and process. The institute of Ethnic and Political Studied of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1996.

In dissertation of interconnected complicated problems of the military policy are investigated in these issues: its essence, structure and content is discovered, the comparative analysis of modern foreign military-political theories and concepts is realized, the points which can be used in the process of formation and realization of the Ukraine military policy are summarised and concretized, the political and legal principles of the military construction in Ukraine are discovered, retrospective analysis of the principles contained in the programme documents of the 20th century Ukrainian political parties and movements was carried out, their importance for the nowadays military policy formation is represented, the analysis of the Ukraine military doctrine was made and the addition and recommendations on its improvement and suggestions on its practical realization were formulated, conceptual approaches and orientation of military construction in Ukraine, the formation and development of the qualitatively new Armed Forces on the basis of real political interests of Ukraine taking into account tendencies and prospects of the world political process and peculiarities of the geopolitical position of Ukraine in Europe are scientifically grounded.

In the final part of the dissertation the conclusions, recommendations and concrete proposals on the improvement of the military policy and the military doctrine, on the construction of the qualitatively new Ukraine Armed Forces, but not their reconstruction, the solution of other urgent tasks of the military construction were formulated.

Ключові слова: політична система, Збройні Сили, концепція, військова доктрина, військова політика, національна безпека.

Врагелл -

Грубов Володимир Михайлович

**Військова політика України: сутність і механізм
реалізації в сучасних умовах**

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Підписано до друку 1.07.1996 р. Формат 60x84/16.

Умовн. друк. арк. 1,5. Тираж 100 Замовлення №6-2433

Фірма "ВІПОЛ"

252151, Київ, вул. Волинська, 60.

0000

436747

AB 35.308

AB 35.308